KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Gejza Horák

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 4 — 1970 — ČÍSLO 6

OBSAH

J. Horecký, Slovenčina v zahraničí 193

Hlasy o slove

E. Kristínová, Materinská moja reč 196

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 197
Š. Ondruš, O zrode a živote slov 201
L. Dvonč, Z kníh roku 1969: Muž, ktorý kazil dejiny . . 204
E. Et. Gašinec, Jazyková kultúra v pohostinstve . . 208

Rozličnosti

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová. 212
List národnému podniku Kávoviny v Seredi. M. Ivanová-Šalingová . . . 213
Žiadam od vás, chcem od vás (nie po vás). V. Uhlár . 215

Správy a posudky

Jazyková rubrika v okresných novinách. E. Bajzíková. 216
Dobrá príručka pre priateľov hudby. I. Masár 216
Bilingvizmus pedagogického časopisu Komenský. J. Jacko 218

Spytovali ste sa

Účtovný doklad. Š. Peciar . 220
Kubikačné tabuľky? I. Masár 221
Distribúcia pätnásťročných? Š. Michalus 222
Fotopický, či fotoptický? M. Považay 223
Zmetenec, zmetanec. I. Masár 223
Na úkor presnosti, či na úkor nepresnosti. M. Považay . 224

ROČNÍK 4 — 1970 — ČÍSLO 6

KULTÚRA SLOVA

Slovenčina v zahraničí

JÁN HORECKÝ

Osudy Slovákov, ktorí v rozličných obdobiach a rozmanitými smermi opustili svoju vlasť, sú všeobecne známe. Menej známe sú osudy slovenčiny, ktorá im doma bývala jediným dorozumievacím prostriedkom a ktorá sa v cudzine veľmi často stávala iba akýmsi druhotným dorozumievacím prostriedkom.

Pravda, v kompaktných osídleniach, v súvislých jazykových ostrovoch sa slovenčina udržala dodnes ako živý jazyk. Aká je to slovenčina, skúmali a skúmajú jazykovedci (slovenskí i zahraniční) dosť intenzívne. Pri svojich výskumoch zisťujú najmä to, aké nárečové prvky sa uplatňujú v reči Slovákov v zahraničí. Menej si všímajú funkciu slovenčiny ako nadnárečového dorozumievacieho prostriedku, hoci je známe, že na mnohých miestach — najmä v školskej a cirkevnej oblasti — sa používa aj spisovná slovenčina. O jej skutočnej podobe vieme však pomerne málo.

Pre spisovnú podobu slovenčiny ako dorozumievacieho prostriedku Slovákov v inonárodnom prostredí je príznačná predovšetkým okolnosť, že v porovnaní s dnešnou slovenčinou na Slovensku si zachováva niektoré archaické črty. Je to predovšetkým dôsledok prerušenia živého kontaktu s ustavične sa vyvíjajúcou našou slovenčinou, ale nie v malej miere aj dôsledok toho, že slovenčina v zahraničí nespĺňa všetky funkcie spisovného jazyka, napr. funkciu úradného jazyka v styku s verejnými štátnymi inštitúciami.

Nadhodené pozorovania možno podložiť uvedením niektorých skutočností o spisovnej slovenčine používanej v Juhoslávii. Tejto slovenčine treba venovať osobitnú pozornosť, lebo je zatiaľ v ojedinelej situácii: podľa ústavného zákona Socialistickej autonómnej pokrajiny Vojvodiny (čl. 69) „v obciach, v ktorých žijú príslušníci maďarskej, slovenskej,

rumunskej a rusínskej národnosti vo väčšom počte, sa v súlade s pokrajinským zákonom a obecným štatútom zabezpečuje aj v rečiach národností najmä uverejňovanie normatívnych aktov, vypracovanie materiálov pre zasadnutia správnych orgánov, ústne a písomné styky s príslušníkmi jednotlivých národností ... a v činnosti orgánov správy."

Prakticky to znamená, že nielen texty zákonov a uznesenia nižších orgánov, ale i rozličné úradné formuláre sa uverejňujú v spisovnej slovenčine.

Tým sa slovenčina dostáva pred nové úlohy, obohacuje sa o administratívny štýl. Je prirodzené, že v juhoslovanskom prostredí budú v tomto štýle iné lexikálne prvky než v československom prostredí, lebo ide o rozdielne spoločenské a administratívne inštitúcie.

Kým u nás máme vo federatívnom zriadení dve republiky (prípadne aj kraje), okresy a obce, v Juhoslávii sú síce tiež republiky, okresy a obce, ale v Srbskej socialistickej republike sú ešte aj autonómne oblasti. Jednou z nich je práve oblasť okolo Nového Sadu a v srbčine má názov Socialistická autonómna pokrajina Vojvodina. Srbský názov *pokrajina* sotva možno previesť do slovenčiny ako *kraj* alebo *krajina,* lebo ide o inštitúciu typicky juhoslovanskú. Tento názov sa jednoducho preberá aj do slovenského textu.

Podobný stav je aj pri názve federálneho parlamentu i všetkých nižších parlamentov až po miestne výbory. V niektorých slovenských textoch sa srbský názov *skupština* prekladá ako *zhromaždenie,* teda napr. *zväzové zhromaždenie, obecné zhromaždenie.* No v iných textoch, najmä novších, sa už zjavuje podoba *skupština.* Tento druhý spôsob je správnejší: slovom *skupština* sa pomenúva osobitný typ zákonodárneho, resp. správneho orgánu práve tak ako slovom *soviet* v ZSSR, prípadne slovom *sejm* v Poľsku.

V názvoch ostatných štátnych inštitúcií sa však používajú slovenské slová. Pravda, nie všetky juhoslovanské inštitúcie majú paralelu v československých, preto nie vždy je možné (a nebolo by to ani praktické) jednoducho za srbské názvy substituovať slovenské (československé) názvy. Takýto postup je možný iba vtedy, keď je paralelná celá sústava inštitúcií. V Československu sú napr. v sústave súdov všeobecné súdy a zvláštne súdy; takisto aj v Juhoslávii sú tieto dva druhy, ale v ústavnom zákone SAPV sa označujú ako súdy všeobecnej kompetencie a špecializované súdy. Sú to zrejmé kalky srbských názvov, ale v tomto prípade nie celkom odôvodnené. Pretože ide o rovnakú sústavu, treba i juhoslovanské súdy v slovenskom texte pomenovať ako všeobecné a zvláštne súdy. Ale už sotva možno namiesto juhoslovanského názvu *zvolený súd* zaviesť československý názov *arbitráž,* lebo naša arbitráž vlastne nie je súd.

Pre také inštitúcie, ktoré nemajú obdobu v našich pomeroch, treba prirodzene utvárať slovenské názvy kalkovaním srbských názvov. Ide o také názvy ako *nositeľ verejných zmocnení, predkandidačná konferencia, zväzový tajomník, pokrajinský tajomník, Pokrajinská výkonná rada, Hospodárska snemovňa, Osvetovo-kultúrna snemovňa, Sociálno-zdravotnícka snemovňa, Snemovňa obcí, služba spoločenského účtovníctva* a pod.

Pravda, pri kalkovaní takýchto názvov sa prejavuje dlhšia odtrhnutosť od spisovnej slovenčiny na Slovensku, a to v troch smeroch.

Predovšetkým sa v slovenských textoch v Juhoslávii zjavujú slová, ktoré majú v našej slovenčine iný význam alebo aspoň iné kontextové použitie. Nehovoríme napr. *tlmočenie, vysvetlenie zákona,* ale *výklad zákona; opatrenia nepodnikáme,* ale *vykonávame, robíme;* nemáme *hospodárske podujatia,* ale *hospodárske podniky* alebo *hospodárske organizácie; povinné školenie* má u nás iný význam ako *povinná školská dochádzka;* nemáme *zdravotnú ochranu,* ale *zdravotnícku starostlivosť.*

Ďalej sa v týchto textoch nájdu niektoré slová, ktoré sú u nás už zastarané. Napr. nehovoríme *úradné obcovanie,* ale *úradný styk;* nemáme *sídelné mesto,* ale *hlavné mesto;* člen výboru nie je *výborník,* ale prosto *člen výboru;* peniaze nie sú u nás *kované,* ale *kovové.*

Napokon sa tu uplatňujú aj také slová a tvary, ktoré by sme označili priamo ako nespisovné: *oslobádzať, odbrana od vôd, pôrodňa, republický.*

Rozborom ďalších textov z iných oblastí verejného života vojvodinských Slovákov by sa zaiste narazilo i na ďalšie zaujímavé javy. Ale celkový obraz azda poskytuje aj tých niekoľko poznámok z administratívnoprávnej a spoločenskej oblasti: vo všetkých prípadoch ide o styk juhoslovanskej slovenčiny s takými inštitúciami, ktoré nie sú známe v slovenčine na Slovensku. Otázky a nároky vznikajúce pri tomto styku sa riešia spravidla kalkovaním, zriedkavejšie substitúciou našich názvov. Tento postup je vyvolaný do veľkej miery aj tým, že vojvodinskí Slováci (a z nich najmä právnici) nemali priamy styk s našimi československými reáliami a ich názvami. Ukazuje sa však, že tento styk sa postupne realizuje a slovenčina úradných textov sa približuje k slovenčine na Slovensku. Ako dôkaz stačí uviesť aspoň dva príklady: kým v slovenskom znení Ústavy Socialistickej federatívnej republiky Juhoslávie (preklad z r. 1963) sú slová *republický* a *sídelný (sídelné mesto),* v texte ústavného zákona SAPV sú už slová *republikový* a *hlavný.* Tento vývin možno charakterizovať aj tak, že vojvodinská slovenčina — nepochybne aj zásluhou tamojších slovenských činiteľov a učiteľov — sa postupne zbližuje so slovenčinou na Slovensku a pritom ju obohacuje o slovenské názvy mnohých juhoslovanských reálií.

HLASY O SLOVE

Materinská moja reč

Materinská moja reč,
aká si mi milá,
akoby ma moja mať
menom oslovila,
akoby ma ľúbajúc
k srdcu privinula,
akoby ma žehnajúc
Bohu porúčala.

Materinská moja reč,
ty reč otcov mojich,
tys' jediný poklad môj,
čo som zdedil po nich...

Takto sme ešte my spievali v mestách i na dedinách, keď sme chodili do prvých tried ľudovej školy. Prekrásne slová piesne zapúšťali korienky v našich nevedomých dušičkách. Pesnička sa nám veľmi páčila, lebo bola sugestívna a pekná. Aj dnes po viac ako tridsiatich rokoch mi pri nej vždy vyhŕknu slzy. Práve tak pri piesňach Slovenčina moja, krásne ty zvuky máš, Tatransko vzbudzuješ, život mu dáš!, Aká si mi krásna, ty rodná zem moja. Naša zem, naša reč, naša pieseň. Aká vzácna jednota, aký veľký poklad, odkaz našich predkov, vykúpený krvou a utrpením, pestovaný s láskou v ťažkých, neľudských podmienkach. A my, čo sa bijeme do pŕs, že sme národ mladý, správame sa ako nevedomé deti a ľahostajne ničíme skvosty, ktoré budú naši potomci ako vzácne zlomky vyhrabúvať zo zadúšajúcich nánosov našej súčasnej nedbanlivosti, ak sa včas nespamätáme.

Bolí ma, keď vidím, že ľudia, ktorí venujú toľko starostlivosti a úsilia na to, aby perfektne ovládali cudziu reč, s našou krásnou slovenčinou zaobchádzajú nevšímavo a vyhlasujú ju za chudobnú len preto, že ich vedomosti a znalosti o nej sú biedne a že ich slovná zásoba je bohatšia a pestrejšia v reči, ktorú pokladajú za bohatú. Teda svoju vlastnú chudobu vyhlasujú za chudobu rodnej reči. Prečo sme my taký čudný národ! Prečo naše múdre hlavy vedia byť v tejto veci také zadubené!

Povie sa Hviezdoslav a väčšina našej slovenskej inteligencie si vzdychne: „Mal by ho dakto preložiť do slovenčiny." Spoločnosť to prijme ako žart a je prekvapená, ak sa dakto nezasmeje. Ten preklad do slovenčiny značí zavrátiť nášho básnika z bohatých voľných holí do úzkej dolinky našej chudoby reči.

Pritom tí istí ľudia si s obdivom lámu jazyk na bohatstve Goetheho alebo Shakespearea, obdivujú variabilitu slova, skutočnosť, že na každý významový odtieň je iný výraz a pod. Je škoda, že Hviezdoslav v našom národe, v našej reči mohol prísť až tak neskoro a že neprišli už ďalší. Ale buďme radi, že vôbec prišiel. Nevŕšme na krivdy osudu, krivdy minulosti, za ktoré nik z našich predkov nie je zodpovedný, nezodpovedné krivdy na reči našej každodennej. Spomeňme si na Sládkovičovu báseň Nehaňte ľud môj a uvedomme si, že aj keď v živote národa sto rokov nie je veľa, predsa to znamená aspoň toľko, že sme už vyrástli z detských liet a plní sily sme schopní vykonať vážne činy pre vlastné dobro i pre dobro budúcich slovenských pokolení.

EVA KRISTÍNOVÁ

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej, M. Urbančoka.[1]

hodiť — SSJ pri výklade prvého významu ako synonymné uvádza sloveso *mrštiť*. Uvádza ho aj pri výklade spojenia *hodiť pohár o zem*. Myslíme, že sloveso *mrštiť* nemožno pokladať za nepríznakový člen slovenskej spisovnej slovnej zásoby — navyše o jeho spisovnosti treba pochybovať.

Poznámka: A. Bernolák uvádza vo svojom Slowári sloveso *mrštiť* ako české slovo.

hodný — SSJ 2. význam „poriadny, statočný, dobrý" uvádza ako nespisovný, nárečový. Počet dokladov a rozloženie autorov (našli sme ho napr. u Kukučína, Timravy, Vansovej, Tajovského, Rázusa, Stodolu, Horáka) o nárečovosti nesvedčia. Počet dokladov sa však smerom k prítomnosti nápadne zmenšuje. Pokladáme za primerané prídavné meno *hodný* v uvedenom význame hodnotiť ako spisovné zastarávajúce slovo.

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

hofier — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové zastarané slovo s dvoma významami: 1. v kapitalizme príslušník dedinskej chudoby nevlastniaci pôdu (často ani dom); nádenník, nájomca obyčajne na veľkostatku; želiar; 2. v dedinskom prostredí podnájomník. V našom materiáli máme na toto slovo okolo dvadsať dokladov. Najviac ich je na druhý význam, a to od starších spisovateľov (beletristov). Tento význam by sme pokladali za spisovný a zastaraný. Doklady na prvý význam sú z odbornej — historickej — literatúry. Jeho výklad v SSJ je nedostačujúci. Treba k nemu ešte doložiť, že vo feudalizme bol hofierom ten, kto vlastnil istú malú výmeru pôdy (alebo pôdu nevlastnil vôbec). Uvedieme doklad z Historického zborníka (1950): *Kto užíval menej ako 1/8 usadlosti, toho zaradili medzi komorníkov (želiarov, hofierov).* Obe zložky tohto významu (týkajúce sa kapitalizmu i feudalizmu) treba pokladať za historizmy (teda nie je tu príznak zastaranosti). V tomto zmysle treba prvý význam slova *hofier* pokladať za spisovný.

Poznámka: Slovo *hofier* (a odvodeniny) sa bez poznámky uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu. Ako spisovné ho uvádza aj slovník A. Jánošíka — E. Jónu.

hogať — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „cúvať" *(hogaj!* = povel rožnému statku v záprahu, aby cúvol). Myslíme, že je primerané toto sloveso hodnotiť ako spisovné.[2] Rovnako by sme hodnotili aj dokonavú podobu *hognúť* a citoslovcia *hoghore, hoghorehó* (= zvolanie na statok, aby šiel napravo), *hoha*[2], *hóha* (= zvolanie na statok, aby sa zastavil a *hojt, hojta* (= povel koňom, aby šli napravo). SSJ všetky uvádza ako nárečové.

Poznámka: Je pravda, že v rozličných zemepisne vymedziteľných oblastiach sú rozličné povely pre zvieratá v záprahu, ktoré by z formálneho hľadiska vyhovovali kritériám spisovnosti.[3] Rozhodujúce je však to, ktoré z nich sa do spisovného kontextu dostali.

hoľniak — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Dokladov naň máme vyše desať, a to napospol z odbornej — zväčša poľovníckej — literatúry. Myslíme, že slovo *hoľniak* oproti terminologickému pomenovaniu *tetrov hôľny* je primerané pokladať za spisovné, a to hovorové.

holoplusk — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne pejoratívne slovo s významom „mladý, neskúsený človek, holobriadok". Do-

---

[2] Porovnaj rovnakú mienku E. Paulinyho (Slovenská reč 31, 1966, str. 10).
[3] Pozri stanovisko F. Kočiša (Slovenská reč 31, 1966, str. 91-92).

klady máme iba od Vajanského. Napriek tomu by sme však slovo *holoplusk* so zreteľom na expresívnosť pokladali za spisovné. Rovnako by sme hodnotili aj mláďacie meno *holoplúšťa* (= neoperené vtáčie mláďa, holíča). Uvedieme jeden doklad: *Zďaleka sa ozýval slabý piskot. To iste jarabica uspáva svoje holoplúštence.* (Vajanský)

hološne — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „úzke súkenné nohavice". Máme doklad od Chrobáka: *Oproti, hore pirtou, prichádzali dvaja Poliaci v bielych hološniach, s cifrovanými fujtášmi (!) na stehnách.* Myslíme, že pomenovanie *hološne* treba hodnotiť ako názov reálie. Pretože nijaké formálne znaky nespisovnosti nemá a v spisovnej reči iného názvu niet, možno ho pokladať za spisovné.

Poznámka: Rovnako by sme hodnotili aj podobu *chološne* (SSJ aj tú uvádza ako nárečovú). Z hľadiska pôvodnosti by vari pre spisovný jazyk bola aj vhodnejšia. To preto, lebo Brückner (Słownik etymologiczny języka polskiego) pri etymologizovaní vychádza z východoslovanskej podoby s *ch-*.

holovtáča — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „neoperené vtáčie mláďa, holíča". V našom materiáli máme doklad od Figuliovej: *Také holovtáča v cudzom hniezde.* Pokladáme za primerané hodnotiť toto slovo ako spisovné a zriedkavé (resp. ojedinelé).

holport — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové trochu zastarané slovo s významom „spoločné používanie, držba niečoho na polovicu". Aj z dokladu od Lazarovej *(Ale do holportu ísť so šmelinárkou?)* vyplýva, že je primeranejšie toto slovo hodnotiť ako spisovné, a to hovorové a zastarané.

Poznámka: Výklad v SSJ by bolo treba doplniť takto: spoločné používanie, podnikanie ...

holúsok, holúšok — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s významom „holúbok". Myslíme, že je primeranejšie hodnotiť ich ako spisovné zriedkavé expresíva (slovo *holúsok* ako expresívne uvádza aj slovník A. Jánošíka — E. Jónu), majúce za slovotvorný základ citoslovcia *holús* a *holúš*, ktorými sa privolávajú holuby (zo slovotvornej stránky je analogické napr. slovo *pipa, pipka).*

holúša — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „neoperené vtáča, holíča". Máme naň v našom materiáli tri doklady. Jeden uvádzame: *Vošiel Vtáčatko; vyzeral ako vranie holúša.* (Lazarová) Myslíme, že názov *holúša* je primerané pokladať za spisovné expresívne a zriedkavé slovo.

honák — SSJ uvádza ako spisovné zriedkavé slovo s významom „poľovnícky pes". Máme iba jediný doklad od Vajanského. Myslíme, že ide o nespisovné slovo, ktorého spisovným ekvivalentom je slovo *durič*.

honcuľa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové pejoratívne slovo s významom „nemravná žena". Máme iba ojedinelý doklad od Jesenskej. Napriek tomu však myslíme, že ide o spisovné zriedkavé slovo. Rovnako by sme hodnotili aj podobu *hoňucha* (doklady máme od Hviezdoslava).

hontŕľať (sa) — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové expresívne slovo s významom „kolísať (sa), hompáľať (sa), holengať (sa)". Myslíme, že so zreteľom na expresívnosť je primerané pokladať toto sloveso za spisovné.

hopsať — SSJ uvádza ako spisovné zriedkavé slovo. Doklady ukazujú, že ide o slovo, ktoré je v spisovnej slovenčine pomerne nové. Kultivovaní používatelia spisovnej slovenčiny podobu *hopsať* pociťujú ako nenáležitú, a to najmä vo významovom odtienku „tancovať". Uvádzame naň doklad: *A podobne som musel chlapcom ždiarskym h o p s a ť po heľpiansky.* (Plicka) Za náležité pokladáme dobre doložené slovesá *hopskať, hopkať, hopkovať*.

horárka — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „horárova žena". Myslíme, že tento typ prechýlených slov je primerané pokladať za spisovný, a to hovorový (tak sa aj v SSJ hodnotí napr. slovo *farárka*).

horebrušky — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „hore bruchom, horeznačky". Napriek tomu, že na toto slovo máme v našom materiáli iba jeden doklad, pokladali by sme ho za spisovné a zriedkavé (ide o analogické tvorenie, aké vidieť pri príslovkách *horeznačky, doluznačky*).

horevyššie — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Podľa dokladov sa ukazuje, že túto príslovku je primeranejšie pokladať za spisovné zastarávajúce slovo (zo siedmich dokladov je šesť starších). Ako zastaraná sa v SSJ uvádza rovnako utvorená príslovka *dolunižšie*.

horko[1] — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Myslíme, že sa toto podstatné meno v slovníku zachytávať nemuselo, lebo v doklade od Zgurišky nie je v spisovnom kontexte. V SSJ sa tento doklad upravoval, aby sa jeho nárečovosť zotrela. Pôvodný doklad je takýto: ... *túlat sa ... v tem prachu a horku.* Ak sa však už slovo *horko* v SSJ zachytilo, malo

sa spracovať tak, ako je spracované adjektívum *horký*[4] (= horúci), t. j. malo sa ako heslové slovo uviesť menším typom a jeho spisovný ekvivalent *horúčava* polotučne.

O zrode a živote slov

ŠIMON ONDRUŠ

Z rozhovorov s mnohými ľuďmi a z listov čitateľov vieme, že ich veľmi zaujíma zrod a mladé roky života našich slov. Tento záujem je celkom prirodzený. Zrod a mladé roky života slov sú dobrým zrkadlom myslenia ľudí, výrečným svedectvom o spôsobe života a práce národov v dávnejšej dobe.

Slovenčina patrí medzi tie slovanské jazyky (srbochorvátčina, macedónčina, slovinčina, lužická srbčina, ukrajinčina, bieloruština), ktoré ešte nemajú svoj úplný samostatný etymologický slovník.[1]

Na slovenskom etymologickom slovníku pracujeme už skoro desať rokov. Daktoré nové výklady sme uverejnili v našich slovenských, českých, ale aj v zahraničných jazykovedných časopisoch a zborníkoch. Venujeme osobitnú pozornosť najmä tým slovám, ktoré sú pre slovenčinu charakteristické tým, že ich pozná iba slovenčina, alebo tým, že v slovenčine majú podstatne odchodný význam ako v ostatných slovanských jazykoch. Pravda, všímame si nielen takéto slovenské slová, ale aj celoslovanské, o ktorých sme zistili, že sa ich zrod vykladal nedostatočne alebo nesprávne.

V krátkych článkoch, ktoré budeme postupne (podľa možnosti pravidelne) uverejňovať v našom časopise, chceme sa našim čitateľom zdôveriť s niektorými výsledkami našej doterajšej práce v tejto neobyčajne zaujímavej, ale často aj zradnej oblasti výskumu dejín slovenčiny. Pri-

[1] Český slavista Václav Machek vydal roku 1957 *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, ale druhé vydanie z roku 1968 nazval už iba *Etymologický slovník jazyka českého*. Podľa úvodných slov urobil tak preto, „že se snad v dohledné době objeví samostatný etymologický slovník jazyka slovenského, zpracovaný od Slováků samých. Sebekriticky přiznávám, že moje práce byla pro slovenskou slovní zásobu jen zatímní náhradou, neúplnou a nedokonalou".

rodzene, pre stručnosť nemôžeme v svojich príspevkoch uvádzať naširoko vedecké zdôvodňovanie výkladov ani bohatšiu doterajšiu literatúru.

Na začiatok si povieme dačo o pôvode štyroch slovenských slov označujúcich mliečne výrobky. Sú to:

1. **bryndza**

Najlepší spôsob, ako prísť na stopu pôvodu slova, je pozorovať, ako a z čoho sú odvodené slová toho istého alebo veľmi blízkeho významu v iných jazykoch. Takéto stopovanie nás privedie aj k prameňu slova *bryndza,* ktoré patrí do širšieho významového okruhu pomenovaní syra a syrových výrobkov.

V gréčtine je od slovesa *trefo* „stláčam, zhusťujem" odvodené slovo *trofalis* s významom „syr". V latinčine je od *coago* „stláčam, zrážam" odvodené *coagulum* „zrazené mlieko", ktoré prešlo cez rumunčinu aj k nám v podobe *kľag.* Od latinského *pressare „stláčať"* je odvodené pomenovanie syra vo viacerých románskych nárečiach v podobe *pre, spresa* ap. Po uvedených jasných príkladoch sa nám ukazuje odvodenie pomenovania syra od slovies významu „tlačiť" celkom prirodzené. Syr je totiž stlačené, zhustené mlieko, syr sa vyrába stláčaním, zhusťovaním mlieka.

Pre sledovanie pôvodu slova *bryndza* je závažné zistenie, že v najstaršom doteraz známom zápise v Dubrovníku z roku 1370 má toto slovo podobu *brense* „caseus vlachicus" čiže „vlašský syr". Táto podoba nás vedie k latinsko-románskemu prameňu *prensa* s pôvodným významom „tlačenie, tlač". V ľudovej latinčine vzniklo skrížením slovies *pressare* a *premere* tretie sloveso *prensare* s tým istým významom „tlačiť". Jeho odvodenina *prensa* žije napríklad v španielskom slove *prensa* „tlač". Latinsko-románske *prensa* pri svojom putovaní k Slovanom asimiláciou *pr-* > *br-* a *-ns-* > *-nz-* nadobudlo podobu *brensa, brenza, brendza.* Táto podoba žije napríklad vo východoslovenských nárečiach, ako aj v nárečiach poľských.

Ako však vysvetliť hlásku *-y-* v našom *bryndza* a v rumunskom *brînză?* My sme presvedčení, že táto podoba vznikla skrížením synonymných slov *brenza, brendza* a *syr.* Pod vplyvom slova *syr* nastala zmena *brenza, brendza* na *bryndza.* Otázka, či toto skríženie nastalo u pastierov slovanských alebo rumunských, ktorí taktiež poznali slovanské slovo *syr,* nie je pre tento výklad podstatná.

Najpresvedčivejší dôkaz o tom, že *prensa, brenza, brendza, bryndza* je v pokrvnom vzťahu s latinsko-románskym, resp. španielskym *prensa* „tlač", nám poskytuje maďarčina. V maďarčine *sajt* znamená „syr" a s ním úzko pokrvné *sajtó* znamená „tlač".

2. syr

Kým slovo *bryndza* je u Slovanov latinsko-románskeho pôvodu, zatiaľ *syr* je veľmi staré pôvodné praslovanské slovo. Prísť na stopu jeho pokrvnosti nám pomáha práve slovenčina. Slovenčina je totiž jediný slovanský jazyk, ktorý v slovese *súriť* zachoval staré praslovanské sloveso *suriti* vo význame „tlačiť". O tom, že sloveso *suriti* v praslovančine žilo, svedčia jeho odvodeniny *svar7, svara* vo význame „spor, hádka", ktoré majú skoro celoslovanské rozšírenie: naše a české *svár*, poľské *swar*, ruské *svara* atď. Sloveso *súriť*, resp. *suriti* malo v staršej praslovenčine pred zánikom dvojhlások podobu *sour-*, pred zánikom laryngály (druh hrdelnej hlásky) *souHr-*. To bol tzv. plný stupeň koreňa. Tzv. nulový stupeň koreňa mal podobu *suHr-*, po zániku laryngály *sūr-*, ktorá sa zákonite zmenila na *syr-*. A tým zisťujeme, že tak ako slovo *brendza, bryndza* sa zrodilo z latinského *prensare* „tlačiť", aj praslovanské *syr7* sa zrodilo zo slovesa *suriti* „tlačiť".

3. tvaroh

Reč našich slovanských predkov bola pomerne veľmi bohatá na slovesá rovnakého a blízkeho významu. Pre významový okruh „hnať, tlačiť, tĺcť, strkať" poznali Praslovania sloveso *turiti*. Žije, na rozdiel od slovesa *suriti*, ktoré zachovala iba slovenčina, skoro vo všetkých slovanských jazykoch: ruské *turiť*, ukraj. *turyty, poturyty*, bieloruské *turyč*, srbochorvátske *turiti*, slovinské *turati* atď. Žije aj vo východoslovenskom *šturic, štúriť* (ruku) „vtlačiť, strčiť ruku niekam". V spisovnej slovenčine mu zodpovedá v samohláskovej korennej obmene sloveso *týrať*, ktoré od významu „tlačiť, utláčať" prešlo k významu „trýzniť, mučiť". (Inou spoluhláskovou obmenou tohto praslovanského slovesa je aj naše *duriť* „hnať, tlačiť, súriť".)

Tak ako koreň slovesa *suriti* mal hláskové obmeny *svar* a *syr-*, aj koreň slovesa *turiti* mal hláskové obmeny *tvar-* a *tyr-*. Tieto hláskové obmeny sú dedičstvom z indoeurópskeho prajazyka. Zo slovesa s hláskovými obmenami *tur-, tyr-, tvar-* vo význame „tlačiť" bolo príponou *-og* odvodené slovo *tvarog7*, ktoré je obdobne ako slovo *syr7* starého domáceho praslovanského pôvodu. Príponou *-og*, v našom znení *-oh*, nebolo v praslovančine odvodených veľa slov. Bolo ich iba zopár, napr. okrem *tvaroh* aj *batoh, piroh, brloh*, ruský názov boha *Svarog* a i.

Uvedený rozbor ukazuje, že aj slovo *tvaroh* malo pôvodný význam „stláčaním mlieka získaný výrobok". Táto motivácia je zhodná s motiváciou slov *bryndza* a *syr*.

4. **žinčica**

Naše slovenské slovesá *žmoliť, žmýkať* a *žmúriť* sú odvodené od jednoduchého praslovanského slovesa *žьmǫ — žęti* „tlačiť", ktoré slovenčina v tejto neodvodenej podobe nezachovala. Od tohto slovesa si slovanskí ovčiari odvodili slovo *žętica* s pôvodným významom „z ovčieho syra vytlačená srvátka". Od slovanských pestovateľov oviec niekde na Balkáne prevzali toto slovo rumunskí pastieri v podobe *žintica* (v rumunskom pravopise *jinţa*). Od rumunských ovčiarov prevzali toto slovo späť v rámci spoločného karpatského valašského života aj príslušníci slovanských národov v podobe *žintica, žinčica, ženčica* ap. Dnes je toto slovo okrem rumunčiny známe v slovenčine (a na susednej Morave), v poľštine, ukrajinčine a maďarčine. Žije teda v tých etnických a jazykových oblastiach, ktoré tvorili jadro karpatskej valašskej kultúry.

Z kníh roku 1969: Muž, ktorý kazil dejiny

LADISLAV DVONČ

Nakladateľstvo Epocha vydalo r. 1969 publikáciu Milady T a t e r o v e j a Jiřího N o v á k a *Muž, ktorý kazil dejiny.* Knihu z češtiny do slovenčiny preložil František L u d v i g . Čítanie je to veľmi zaujímavé, a preto nepochybujeme, že sa knižka stretne u čitateľov s úspechom.

Všimli sme si túto knihu z jazykovej stránky. Môžeme konštatovať, že publikácia je vcelku na dobrej jazykovej úrovni. Sú tu len niektoré menšie nedostatky, na ktoré by sme chceli upozorniť v presvedčení, že naše poznámky budú užitočné pri príprave iných podobných publikácií v nakladateľstve Epocha alebo v niektorom inom vydavateľstve.

Najprv niektoré pravopisné nedostatky. Na str. 52 nachádzame výraz *ponašom,* písaný ako jedno slovo: *Keby sme do Číny poslali nemeckých odborníkov, keby sme túto krajinu zorganizovali ponašom, podľa nemeckého vzoru, mohli by sme túto strašnú zbraň obrovskej sily obrátiť proti Británii.* V spisovnej slovenčine však príslovkové výrazy typu *po mojom, po tvojom, po našom* atď. nepíšeme dohromady, ale osobitne píšeme predložku a osobitne tvar zámena. P. O n d r u s , ktorý uvažoval o písaní príslovkových zložiek *(Upravíme pravopis príslovkových zložiek?,* SR 31, 1966, 49), navrhoval písať takéto príslovkové výrazy dohromady, ale ide iba o návrh, ktorý sa zatiaľ do pravopisnej kodifikácie nedostal. — S nesprávnym písaním dvoch slov dohromady stretávame

sa aj na str. 86, kde čítame: *Predovšetkým nikto neurobil nič preto, aby sa skončil generálny štrajk;* tu má byť celkom očividne spojenie slov *p r e t o*. — Naopak, na str. 169 sa zas nesprávne píše *za to* namiesto *z a t o*. Celý kontext, z ktorého vidieť nesprávnosť použitia výrazov *za to* namiesto slova *zato*, znie takto: *Trebitsch čoskoro po návrate do Číny zistil, že maršal Wu-Pei-Fu mu ešte stále plne dôveruje. Počas jeho neprítomnosti sa v maršalovom vzťahu k nemu nič nezmenilo. Za to generál Ši-Hsien-Juan nechcel už o Trebitschovi ani počuť.* Tu ide o použitie *zato* v odporovacom význame (na rozdiel od maršala Wu-Pei-Fua generál Ši-Hsien-Juan o Trebitschovi nechcel ani počuť). S nesprávnym písaním výrazov *pre to — preto, za to — zato*, resp. s ich zamieňaním sa pomerne často stretávame na stránkach našej tlače, ale neraz aj v iných publikáciách; nemôžeme ich však voľne zamieňať, lebo je medzi nimi významový rozdiel. — Píšeme *niekoľkotisícovú*, nie *niekoľko tisícovú*, ako je to na str. 66. — Na str. 64 sa pomenovanie *Dumarubeľ* píše s veľkým začiatočným písmenom: *Podľa tejto dohody sa mali v Nemecku vyrobiť dve miliardy takzvaných Dumarubľov, teda platidiel z obdobia Kerenského dočasnej vlády.* V slove *Dumarubeľ* sa spája názov *Duma* ako názov parlamentu a slovo *rubeľ* ako pomenovanie platidla. Možno uvažovať o tom, či sa má názov *Duma* písať s veľkým písmenom (oficiálny názov zastupiteľského zákonodarného orgánu v Rusku bol *Štátna duma;* tento orgán existoval aj po revolúcii vo februári 1917, keď na čele vlády, tzv. dočasnej vlády, stál Kerenskij), rozhodne však pomenovanie *dumarubeľ* treba písať s malým začiatočným písmenom, pretože ide o všeobecné podstatné meno, ako sa píše s malým začiatočným písmenom aj pomenovanie *dumka* s rovnakým významom (str. 107; odvodené od slova *duma* príponou *-ka).*

Niektoré nedostatky sú aj pri používaní interpunkčných znamienok. Zbytočná je čiarka za slovom *dôstojník* v tejto vete na str. 117: *Ja, Trebitsch, ako pruský dôstojník, vám dávam svoje slovo.* Podobne aj čiarka na str. 127 vo vete: *Aj on dospel k názoru, že akákoľvek ďalšia spolupráca je zbytočná a že sa mu nikdy nepodarí vtiahnuť do Moskvy s ruskými vojskami, sformovanými z bývalých vojnových zajatcov a zvrhnúť tam komunistickú vládu.* Naopak, čiarka chýba vo vete na str. 179 (dávame ju tu do zátvoriek): *Staral sa o to, aby jeho najbližší žili v blahobyte(,) a myslel si, že to stačí.* Nesprávne sa píše otáznik vo vete na str. 91: *Domnieval som sa, že je to napísané v liste, ktorý som mal tú česť vám odovzdať?* Ani vo vete *Všetci sa pýtali, kto bude ríšskym kancelárom?* (str. 75) nie je otáznik na mieste. Pravidlá slovenského pravopisu (9. vyd. 1967, str. 94) výslovne hovoria, že za súvetím nepíšeme otáznik, ak má opytovací zmysel len vedľajšia veta (nepriama otázka).

Menšie nedostatky nachádzame aj pri skloňovaní niektorých mien. Na str. 64 sa nesprávne skloňuje meno *Biskupski: Trebitsch už celkom po-*

drobne dohodol s Biskupskim a emigrantmi aj financovanie kontrarevolúcie v Sovietskom zväze. Slovanské priezviská tvaru prídavných mien skloňujeme rovnako ako slovenské priezviská adjektívnej formy; správne má tu byť podoba *Biskupským.* Na str. 65 sa meno *Biskupski* správne skloňuje po slovensky: *Biskupského.* — Meno *Čankajšek* sa v slovenčine bežne skloňuje bez vynechávania *e,* teda nie *Čankajška* (str. 184), ale *Čankajšeka,* ani nie *Čankajškovým* (tamže), ale *Čankajškovým.* — Na str. 113 sa neskloňuje meno *Borghese* v spojení s prívlastkom *princ: Bolo by vari najlepšie, ak by sa pán Trebitsch porozprával s princom Borghese,* hoci už na str. 117 sa meno *Prónay* v rovnakom spojení skloňuje: *Stephany napísal priamo barónovi Prónaymu.* V spojeniach tohto typu sa priezviská bežne skloňujú, ako ukazujú aj príklady *grófovi Joanellymu, básnikovi Nizámimu* v štúdii V. Blanára *Skloňovanie cudzích rodinných mien v spisovnej slovenčine,* Slovo a tvar 1, 1947, 75. S neskloňovaním rodinného mena, priezviska sa stretávame niekedy v spojení takéhoto mena s krstným menom, napr. *nad držiteľom titulu Tonym Zale* (Blanár, c. m., 76), hoci aj v týchto prípadoch sa dnes najskôr skloňuje priezvisko a nemenné ostáva krstné meno: *nad Tony Zalem, s Giuseppe Verdim* a pod. — Na str. 55 sa názov *Amerongen* ponecháva nesklonný: *Prišiel do Amerongen; Trebitsch-Lincoln v Amerongen.* Ale názvy na *-en* sa v spisovnej slovenčine skloňujú, pričom koncové *-en* ostáva vo všetkých tvaroch, napr. *Aachen — Aachenu, Göttingen — Göttingenu* (pozri Slovník slovenského jazyka VI, Bratislava 1968, 255, 269; pozri aj Š. Koperdan, *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov,* Jazykovedné štúdie III. Spisovný jazyk, Bratislava 1958, 93). Takisto treba skloňovať názov *Wieringen,* teda nie: *Z Haagu telefonoval do Wieringen* (str. 57), ale *do Wieringenu* (tamže). Správne sa tu skloňuje názov *Wieringen* aj na str. 66 *(vo Wieringene)* alebo názov *Garmisch-Partenkirchen* na str. 93). *Trebitsch navrhol, aby všetci odišli do Garmisch-Partenkirchenu.* — Vo fotografickej prílohe sa neskloňuje názov *Wilhelmplatz: Erhardtova brigáda na Wilhelmplatz.* Tu sa mal použiť tvar *Wilhelmplatzi,* alebo sa mala namiesto pôvodnej podoby použiť domáca podoba, preklad *(Wilhelmovo námestie).* V knihe sa všeobecne názvy ulíc používajú v pôvodnej podobe, napr. *Bow Street* (37), *Wilhelmstrasse* (82), ale už napr. na str. 105 sa namiesto pôvodnej podoby zemepisného názvu používa preklad: *Margitin ostrov.* Myslíme, že bolo tu možné používať domáce názvy ulíc. O tejto otázke sme písali v čl. *Cudzie názvy ulíc v spisovnej slovenčine,* SR 28, 1963, 353.

Na str. 166 nachádzame slovesný tvar *prídite: Okamžite opustite Zürich a prídite do Milána!* Morfológia slovenského jazyka (Bratislava 1966, 485) a Slovník slovenského jazyka (III, Bratislava 1963, 594) majú iba

tvar *príď (príďte)*. Tvar *prídite* bol tu azda použitý pod vplyvom tvaru *opustite* (ktorý je správny popri tvare *opusťte)*.

Zo slovnej zásoby spomeňme výraz *nevadilo: Vôbec mu nevadilo, že nijakú šifru nerozlúštil* — správne: *vôbec ho netrápilo ... — Uverejnil totiž reportáž, v ktorej farbisto popísal svoj rozhovor,* čítame na str. 22; správne sa tu malo použiť sloveso *opísal*.

Nie je správne použitie predložky *po* v tomto prípade: *Aj po finančnej stránke* (128), alebo: *Protivník na tom nebol po tejto stránke lepšie* (147). Správne: *z tejto stránky.* Nesprávne je slovo *kedy* namiesto *keď* vo vete: *S manželkou sa však od čias, kedy pôsobil ako kazateľ, vídaval len celkom príležitostne* (179), podobne vo vete: *Nadišla príležitosť, kedy môže dokázať slová, ktoré svojho času povedal v Rotary Clube* (188). Tu sa malo použiť slovo *keď*.

Na str. 177 sa hovorí o opátovi budhistického kláštora. Slovo *opát* samo osebe nie je nesprávne, ale používa sa iba na označenie predstaveného kláštora v katolíckej cirkvi. Slovník slovenského jazyka II, Bratislava 1960, 571 takto uvádza jeho význam: v katolíckej cirkvi predstavený kláštora niektorých reholí; sú tu aj spojenia *benediktínske, premonštrátske opátstvo,* ktoré zreteľne ukazujú viazanosť slov *opát* a *opátstvo* na katolícku cirkev. V súvislosti s budhistickými kláštormi hovorili by sme radšej iba *o predstavenom kláštora.*

V knižke sa takmer sústavne používajú pôvodné názvy cudzích miest, napr. *Passau (67), Linzu* (tamže), *Potsdamu* (100), *Potsdamskú stanicu* (98), *v Bruxelles* (39). V spisovnej slovenčine sa tu bežne používajú zdomácnené podoby *Pasov, Linec, Postupim, Brusel* (pozri Slovník slovenského jazyka VI; omylom sa však v slovníku uvádza *Brussel* namiesto *Brusel,* na čo upozorňuje I. Ripka v SR 35, 1970, 122). V knižke sa však správne používa zaužívaný zdomácnený názov *Kráľovec* namiesto *Königsberg* (85; dnešný *Kaliningrad* — v Slovníku slovenského jazyka, bohužiaľ, všetky tieto názvy chýbajú). Na druhej strane nachádzame v knižke názov *Soľnohrad* (109), ktorý sa už dnes nepoužíva. V spisovnej slovenčine je tu zaužívaná iba pôvodná podoba *Salzburg* (hoci už na označenie územia sa používa podoba *Soľnohradsko;* pozri SSJ VI). Tu odkazujeme na príspevok M. Marsinovej *Meinz, Mainz, či Mohuč?* (SR 34, 1969, 122-124), ktorá správne vysvetlila používanie podôb *Soľnohrad* a *Mohuč* ako historických názvov a podôb *Salzburg* a *Mainz* ako súčasných názvov. — Osobitným prípadom sú názvy čínskych miest. V knihe sa používajú presnejšie prepisy pôvodných znení, napr. na str. 141 *Čchung-čching* a *S'-chčuan,* na str. 181 *Pejťing.* Slovník slovenského jazyka uvádza ako rovnocenné podoby *Čchung-čching* a *Čunking* (v VI. diele na str. 265), podoby *Peking* a *Pejťing* hodnotí tak ako dvojicu *Viedeň — Wien,* t. j. za zdomácnenú pokladá podobu *Peking* (k tej sa aj tvoria odvodeniny: *Pekinčan, Pekin-*

čanka, pekinský), názov *S'čchuan*, ani jeho zdomácnenú podobu *Sečuan* nespomína. Prednosť by sme dali zdomácneným podobám *Čunking* (názov sa zaužíval za japonsko-čínskej vojny v r. 1937-1945, keď bol *Čunking* dočasne hlavným mestom Číny), *Peking* a *Sečuan* (pozri *Příruční slovník naučný IV*, Praha 1967, 32, kde je podoba *Sečuan* popri podobe *S'-čchuan)*. Veď napr. aj mená *Čankajšek* alebo *Sunjatsen* (pozri v tejto knižke vo fotografickej prílohe) sú u nás zaužívané v zdomácnenej podobe, a nie v podobe *Ťiang Čung-čeng, Ťiang Ťie-š', Sun-I-sien, Sun Čung šan.*

Z prehľadu vidieť, čo sme už konštatovali v úvode, že ide vcelku o menšie chyby alebo nedopatrenia. Istú „vyhranenejšiu líniu" badáme pri používaní cudzích názvov miest, kde sa uprednostňujú pôvodné podoby (názvy európskych miest) alebo tzv. prísnejšie prepisy pôvodných názvov miest podľa výslovnosti (názvy čínskych miest). Zastávame náhľad, že v týchto prípadoch sa mali používať zdomácnené podoby, napr. *B r u s e l*, nie *Bruxelles*, *P o s t u p i m*, nie *Potsdam*, *P e k i n g*, nie *Pej-ťing* a pod.

Jazyková kultúra v pohostinstve

EDUARD ET. GAŠINEC

V tomto článku sa budeme zaoberať jazykovou kultúrou v pohostinstve s osobitným zreteľom na jazykovú stránku jedálnych lístkov. Jazyková úroveň jedálnych lístkov bratislavských reštaurácií je pod bezprostredným vplyvom *Cenníka maloobchodných cien č. 69. Jedlá v závodoch verejného stravovania*, ktorý r. 1964 vydalo pražské Ministerstvo vnútorného obchodu, a materiálových spotrebných *Noriem teplých jedál*, ktoré r. 1962 vydalo Vydavatelství obchodu v Prahe. Tieto príručky sa z hľadiska jazykovej správnosti vyznačujú úplnou ľubovôľou a nedôslednosťou. To však neznamená, že zostavovatelia a najmä pisatelia jedálnych lístkov nie sú zodpovední za ich úroveň. Skôr naopak. Majú využiť možnosť iniciatívne odstraňovať chyby.

Pravopisná stránka jedálnych lístkov ukazuje, že podaktorí pisatelia nemajú spoľahlivý jazykový cit, ktorý by im umožnil odstrániť aspoň krikľavé chyby. Zaráža nás, že sa nesprávne píše *maďarský bravčový pörkölt* (Mi) namiesto *perkelt*, čo nám nevdojak pripomína *teleci prklt* z r. 1933 (BaF). Nerešpektujú sa zásady prepisu z azbuky do latinky v prípadoch ako *korjuška v oleji s cibuľou (Ca)* namiesto správneho

koriuška. Píše sa *vlažský šalát* (Hr), *ryžový nákyp s jablčkami* (Re), *regueford* (ŽS), *roguefort* (CL, Ca, Hr) a *holštýnsky teľací rezeň* (Sy, Mi), namiesto správneho *vlašský, requefort* (De), *holštajnský, jablčka.*

Jedálne lístky sa hmýria porušovaním zákona o pravidelnom striedaní dlhých a krátkych slabík v slovenčine. Nesprávne sa píšu nielen názvy jedál cudzieho pôvodu, ako sú *obložená čabianská klobása* (Ca), *diétný knedlík* (Mi), *parížský rezeň* (F), *španielský vtáčik* (Po, ŽS, Re), *pečený bravčový bôčik* (VS), *múčníky* (F), *francúzský šalát* (Hr), *sedliacká omeleta* (Re), *rybie filé na talianský spôsob,* ale i slovenské špeciality ako *detvianské bravčové karé* (Po) a *košiarské sviečkové rezy* (Mi). Správne sa má písať: *čabianska, diétny, parížsky, španielsky, bôčik, múčnik, francúzsky, sedliacky, taliansky, detviansky, košiarsky* a pod. Naproti tomu dĺžka sa neoznačuje tam, kde patrí, resp. dáva sa tam, kde nepatrí: *hlavk. šalát* (Hr) a *sardinky s cibuľkou a máslom* (Hr), *gorálska špecialita* (Hr). Správne sa má písať *hlávkový, maslo* a *goralská.*

Na jedálnych lístkoch sú často slová bez náležitého mäkkého *ľ.* Kolísanie pozorujeme i v tom istom závode. Píše sa napr. *špargla* (Hr), *šunka so šparglou* (Ma, VS), *zapekaná špargla so šunkou* (Hr), *tvarohova žemlovka* (Re), *žemlové knedle* (Re, Mi, Hr, Pi), *žemlový chren* (VS), *šlahačka* (VS), *čokoládový rez so šlahačkou, fazula na kyslo* (Po), *fazulka* (Hr), *bravčové pľúcka na smotane* (Sn), *zemiaky na cibulke* (Hr), *cibulka* (F). Vo všetkých uvedených prípadoch treba dôsledne písať mäkké *ľ: zaprávaná fazuľka s vajcom* (Hr), *cibuľka* (Hr), *žemľový, špargľa, fazuľa, šľahačka, žemľovka, pľúcka* a pod.

Inokedy sa zasa píše *ľ* tam, kde nemá miesto. Napr.: *liptovské brindzové haľúšky (!)* (VS), *zemiakové hranoľky* (Re) a *šunková roľka na francúzskom saláte (!)* (Hr). Táto hyperkorektnosť svedčí vari o dobrej snahe „tvrdých" Západoslovákov - Bratislavčanov hovoriť a písať správne po slovensky, ale to nestačí ani pre jazykovú kultúru v pohostinstve.

Nesprávne sa píše skupina *šč* v názvoch *treščia pečeň* (Al) a *treščie játra (!) s cibuľkou* (Hr) namiesto *trescia pečeň. Bravčové pečené plecko* sa správne píše s dvojhláskou *ie,* teda *pliecko.*

Nevhodne sa poslovenčuje český *řízek* na slovenský *rízok* (!), hoci máme zaň vhodný a významovo priezračný názov *rezeň.*

Pod vplyvom uvedeného cenníka sa na jedálnych lístkoch stretáme s nenáležitým tvarom *trhanec s malinovou šťavou* (Al, De, Pi) namiesto množného čísla *trhance.*

V jedálnych lístkoch nájdeme príklady aj na to, ako ich zostavovatelia používajú nesprávny rod pri podstatných menách. Tak je to v týchto prípadoch: *šunkový salám* (Hr), *údená oštiepka* (VS) namiesto správneho *šunková saláma* (a teda aj *maďarská saláma s horčicou,* Po) a *údený oštiepok.* Sem patrí aj nenáležitá pádová koncovka v názve jedla *rošťenka na hríbkach* (Ky) namiesto *na hríbikoch.*

V názvoch jedál *bravčové stehno po sedliacku* (As) a *frutony po tatarsku* (Re) sa príslovka správne píše takto: *po sedliacky, krutony po tatarsky.*

Na jedálne lístky sa často píše v zhode s uvedeným cenníkom prídavné meno (zhodný prívlastok) za podstatným menom. Napr. *teľací steak plnený, halušky maslové* (Al), *polievka zemiaková slovenská* (Hr), *kurča vyprážané* (De), *vajíčko Ritz obložené* (De), *polievka kyslá zo zelenej fazuľky* (Re), *zemiaky varené* (Re), *pstruh zapekaný* (Re), *víno biele* (Ca) atď. V týchto prípadoch vyhovuje iba takéto poradie členov viacslovného názvu: *slovenská zemiaková polievka, obložené vajíčko Ritz, zapekaný pstruh, varené zemiaky, biele víno.*

Nesprávne je napísať na jedálny lístok priezvisko kuchára a vedúceho závodu pred ich krstné meno, napr. *Žubor Edgar, Dúbravčan Stranko* namiesto *Edgar Žubor* a *Stranko Dúbravčan.*

Podaktoré tradičné názvy jedál sa v pohostinských podnikoch používajú s nezhodným prívlastkom vyjadreným predložkovou väzbou. Napr.: *palacinky s tvarohom* (Hr, Mi, Sn), *palacinky s orechami, halušky s brindzou, rezance s tvarohom* (Hr, Mi). Vo všetkých uvedených prípadoch tu treba podľa živej reči použiť zhodný prívlastok, teda: *makové, tvarohové rezance, bryndzové halušky, tvarohové, orechové palacinky.* V ojedinelých prípadoch sa píšu celkom správne *tvarohové šatôčky* (Re), a nie *šatôčky s tvarohom.*

Jazykovú úroveň jedálnych lístkov nijako nedvíhajú také výrazy, ktoré patria do inej vecnej oblasti. Vo vete *K jedlám na objednávku sa pripočítavá Kčs 0,50* (VS) treba opraviť kvantitu v slovese *pripočítava* a slovosled v spojení *Kčs 0,50 (pripočítava 0,50 Kčs).* Združené pomenovanie v názve jedla *miešané vajcia po italsky* (Al) sa v slovenčine nahrádza jednoduchým pomenovaním *praženica na taliansky spôsob.* Namiesto terminologického spojenia *červená repa* (Hr, Mi, F, Pi, ŽS, Po) treba písať jednoducho *cvikla,* resp. *cviklový šalát.* Ani pomenovanie *zemiakové placky* neobohacuje našu slovnú zásobu. Ide predsa o haruľu alebo o (zemiakovú) babu. To isté sa vzťahuje na názov *slanečky* namiesto zaužívaného združeného pomenovania *slané haringy.* Sloveso *doporučovať* vo vete *Jedlá označené * doporučujeme pre ich vysokú výživnú hodnotu* (HS) treba nahradiť správnym *odporúčame.*

V jedálnych lístkoch sme zistili kolísanie a chybu pri odvodzovaní prídavného mena od miestneho názvu Čaba. Píše sa nielen *obložená čabajská klobása* (Ca, Hr), *praženica s čabajskou klobásou* (CL), ale i *praženica s čabanskou klobásou.* Správny je však iba tvar *čabianska.*

V reštauráciách i v závodných kuchyniach sa stretáme s názvom jedla *hovädzia pečienka na hrýbkoch* (Hr) podobne ako r. 1933 *hrybki s vajcom* (LeH) namiesto správneho *hríbiky, na hríbikoch.* Slovo *párek* v názve jedla *vysmážaný diétny párek* (Hr, Ko, Ki) sa v slovenčine tvorí

pomocou slovotvornej prípony *-ok*, teda *párok*. Jedlo sa správne volá *vyprážané diétne párky*.

Okrem toho je na jedálnych lístkoch veľa neustálených skratiek, ktoré môžu dakedy vyvolávať aj nežiadúce predstavy, preto ich treba rozpísať. Píše sa napr. *hl. šalát* (Mi), *uh. šalát* (Hr), *hlavk. šalát* (Hr), *mladé hov. varené* (Mi), *hov. vývar Royal* (De), *hov. vývar Princes* (De), *hov. vývar Colbert* (De), *hov. vývar s vajcom* (De), *hov. vývar Marmitte* (De), *opek. zem., tat. om.* (De), *uhrové rezy v oleji s cib. a citr.* (Ca), Aj tieto vyjadrovacie spôsoby pripomínajú jedálne lístky z r. 1933, napr. *dus. káp.* (Leh), *hovedzi mäso s prův.* (KeK), *smottank. kurča s hal.* (LeH) atď. Takéto atraktívne skratky sa vôbec nevyskytujú v cudzojazyčných jedálnych lístkoch. Podobné názvy sa majú vypísať: *hovädzí, uhorkový, hlávkový, halušky, tatárska omáčka, dusená kapusta* atď.

Nad jazykovou úrovňou jedálnych lístkov bratislavských reštaurácií sme sa okrem upozornenia na nepríjemné chyby zamysleli ešte pre jednu vec. Je prinajmenšom zarážajúce, že sa v hlavnom meste Slovenskej socialistickej republiky názvy jedál na viacjazyčných jedálnych lístkoch správne píšu nielen v „devízových" cudzích rečiach, teda po anglicky, po nemecky a po francúzsky, ale aj po rusky a po maďarsky (De, Re, Al, Ma, Ca, CL), ba na majstrovstvách Európy v krasokorčuľovaní (r. 1958), na majstrovstvách sveta v ľadovom hokeji (r. 1959) a na záverečnom bankete majstrovstiev Európy v krasokorčuľovaní (r. 1966) aj po poľsky, len — čuduj sa svete — po slovensky to nemá kto napísať správne! Jazykový cit slovenského človeka našťastie neotupel, preto ho podobné nedbajstvá ešte vždy znepokojujú.

Ak chceme uvedené nedostatky odstrániť, je predovšetkým potrebné, aby bratislavské Ministerstvo vnútorného obchodu SSR neodkladne vydalo nový Cenník maloobchodných cien jedál v závodoch verejného stravovania a nové materiálové spotrebné normy jedál, ktoré budú zostavovať odborníci so slovenským jazykovým povedomím.

Napriek uvedeným vážnym výhradám oceňujeme to, že pracovníci pohostinstva sú predsa len prístupní dobromyseľnej kritike. Jedálne lístky v Bratislave sa píšu lepšie nielen v pomere k dávnejším obdobiam, ale niektoré majú správnejšie názvy ako príručky, ktoré vydalo pražské ministerstvo obchodu a jeho rezortné vydavateľstvo. To dokazuje, že v súčasnosti sa zveľaďuje aj jazyková kultúra chápavých pracovníkov reštaurácií, ktorí pociťujú zodpovednosť i za túto zložku svojej práce.

Použité skratky: Al — Alžbetka, As — Astra, Ca — Carlton, CL — Carlton Lotos Club, De — Devín, DJ — Diétna jedáleň, F — Fajka, Hr — Hron, HS — Hlavná stanica, Ki — Kriváň, Ko — Koch, Ky — Krym, Ma — Maďarská reštaurácia, Mi — Michalská reštaurácia, Pi — Pivovarská reštaurácia, Po — Poľovnícka reštaurácia, Re — Reduta, VS — Veľké srdce, Sn — Slovan, Sy — Savoy, ŽS — Železná studienka, KeK — Restaurant André Kern (1933), BaF Reštaurácia „Ku fajke" F. Baara (1933), LeH Lerchnerova reprezentačná reštaurácia (1933).

ROZLIČNOSTI

Zo slovenských ľudových názvov húb

Strapačka Clavaria FR.

Hubárov a milovníkov prírody celkom iste v lete upútajú žlté alebo červenkastožlté konárikovite rozčlenené huby strapačky. Rastie ich u nás viac druhov, dobrí hubári poznajú a zbierajú aspoň dva z nich, strapačku žltú Clavaria flava FR. a strapačku koralovitú Clavaria botrytis FR.

V slovenských nárečiach majú strapačky pomerne veľa názvov, z ktorých takmer všetky sémanticky vychádzajú z charakteristického tvaru plodnice. Sú to väčšinou prenesené metaforické názvy, prirovnávajúce plodnicu k rôznym predmetom a častiam ľudského i zvieracieho tela podobného tvaru.

Územne najrozšírenejší je názov *kozia brada,* vyskytujúci sa v rozličných hláskových obmenách, rozšírený najmä po západnom a strednom Slovensku, zriedkavejšie aj na východnom Slovensku. Od Zlatých Moraviec máme doložený variant *kozacia brada,* od Myjavy, Nitry, ale aj od Prešova *kozia br(i)adka.* Významovo blízke sú aj názvy *barania brada* a *židovská brada.*

Veľmi rozšírené sú aj názvy *pršteky,* západoslovenské *prstáčky* aj *prskačky,* stredoslovenské *palce, palčoky,* severostredoslovenské *pazúrky, pazdurky, pazderce;* z východného Slovenska sú doložené *čortovo paľce, viľče pazurky, drapky.* Sémanticky blízke sú názvy *stračie nôžky, stračie labky, nechtíky.*

Na východnom Slovensku a miestami na Záhorí sa používajú názvy, prirovnávajúce rozkonárené plodnice k rohom (parohom), ako napr. *baranie rožky, kozie rožky, jelenie rožky.*

Z okolia Zlatých Moraviec, Prievidze, Novej Bane, Topoľčian a Nitry poznáme názov *teľacie zúbky,* na južnom strednom Slovensku im blízke názvy *pyšťoky, teľacie pysky, volov pysk, kozací pysk.*

Pre severnú časť stredoslovenských i západoslovenských nárečí je príznačné pomenovanie *strapačka/strapačky, strapce, strapáče, strapáky, strapčoky* a významovo blízke *papršleky,* doložené z Kuchyne na Záhorí.

Podobne motivované sú aj názvy *štetky, kozie štetky,* doložené z Kysúc.

Na východnom Slovensku túto hubu volajú aj *baraňa hlava, barane vajca.* Tieto názvy, rovnako ako gemerské pomenovania *kvoka, kvočka, kloka* a z južného stredného Slovenska doložené *sliepka, sliepočka,* môžu sa vzťahovať aj na tvarom podobné plodnice kučierky veľkej Sparassis crispa FR.

V starších slovenských prácach sa v súvislosti s hubami rodu Clavaria spomínajú názvy *kozia brada* a *strapačky,* ale aj *strapce, prstica, kyjanka.*

Podobnú, ale podstatne väčšiu plodnicu má kučierka veľká Sparassis crispa FR., rastúca najmä na borovicových kmeňoch; dosahuje váhu až šesť kilogramov. Plodnica je guľovitého tvaru, rozvetvená, akoby kučeravá. Najčastejšie sa vyskytuje na Záhorí, ale poznajú ju aj na východnom Slovensku.

Na Záhorí i na východnom Slovensku nazývajú kučierku *barania hlava,* pri Stropkove aj *kučerava hlava.* Na okolí Sobraniec sa používa aj názov *fodorgomba,* t. j. kučeravá huba, prevzatý z maďarčiny.

V starších slovenských prácach o hubách sa kučierka nespomína.

M. Majtánová

List národnému podniku Kávoviny v Seredi

Vážení súdruhovia,

s radosťou a uspokojením sme použili na sviatočné pečivo Váš výrobok s nadpisom *vanilínový cukor,* ktorý v bežnej reči voláme *vanilkový cukor* alebo jednoducho *vanilka.* (Pravda, vanilka označuje aj rod rastlín a voňavé korenie z plodov tejto rastliny.)

Nás však na Vašom výrobku neupútala len príjemná vôňa a chuť, ale aj obal, na ktorom sú síce vytlačené spolu iba dve vety, ale bohužiaľ s viacerými chybami... To je už menej príjemné pre každého, kto si Váš text prečíta.

Ten, kto spomínaný text písal, mal českú predlohu a daktoré výrazy poslovenčil nedostatočne. Ukazujú to takéto príklady: *Používame do sladkých tiest* (namiesto správneho znenia *do sladkého c e s t a,* resp. *do c i e s t).* Oproti slovenskému slovu *cesto* má čeština výraz *těsto.* To prekladateľ pravdepodobne nevedel. Podobu *testo* používajú dakedy ľudia z tých nárečí, ktoré majú cekanie-dzekanie a pri dobrej snahe v spi-

sovnom prejave nahradiť nárečové *c* hláskou *ť (robic — robiť)* — nahrádzajú hlásku *c* aj tam, kde je na mieste. To je práve prípad slova *cesto* — (čes. *těsto),* ba počuli sme aj pri slove *cesta* výslovnosť *testa.*

Hláskový rozdiel medzi slovenčinou a češtinou je aj pri slove *torta* (čes. *dort* a v českých nárečiach aj *dorta).*

Na spomínanom obale čítame nesprávnu, neslovenskú podobu *dorty (do poliev na dorty)* namiesto domácej slovenskej podoby *t o r t y .* Medzi českým a slovenským slovom je aj rozdiel v gramatickom rode: čes. *v e l k ý dort,* slov. *v e ľ k á torta.*

V texte na obale vanilkového cukru je kolísanie pri písaní slovesného podstatného mena *posypanie/posýpanie.* Ide o podstatné mená odvodené od rozličných slovies *posypať* (dokonavé sloveso) — *posýpať* (nedokonavé sloveso).

Pretože v našom prípade používame vanilínový cukor na posýpanie (od slovesa *posýpať,* ktoré je nedokonavé, vyjadrujúce, že činnosť nie je aktuálna, ale má všeobecnú platnosť, t. j. že sa to obyčajne tak robieva *-posýpa),* treba v texte upraviť podobu *(používame . . .) na posypanie* na správnu, a to: *na p o s ý p a n i e .* Teda nedokonavé sloveso *používať* naznačuje, že aj ďalšie sloveso by malo mať podobu nedokonavého vidu. Ak by sme povedali: *na posypanie použijeme/sme použili vanilínový cukor,* bolo by toto vyjadrenie správne. Z toho vidieť, že voľba slovesa rozličného vidu závisí od toho, čo chceme vyjadriť. Tieto jazykové prostriedky rodenému Slovákovi nerobia ťažkosti. Ale veľmi ťažko si ich osvojujú tí, ktorí nemajú materinský jazyk slovenský (resp. daktorý slovanský).

Pisateľ Vášho textu sa nevyhol ani ďalším chybám: použil slovo *sáček/sáčok* namiesto *vrecko, vrecúško, balíček.* Nepovedali by sme: *obsah tohto sáčku,* ale *obsah tohto balíčka* (inokedy zasa *vrecúška).*

Autor použil chybné *y* namiesto mäkkého *i* v slove *s ôsmymi lyžicami.* Túto chybu robí pri písaní mnoho ľudí, hoci rozlíšenie je jednoduché:

osem lyžíc (základná číslovka **osem**):

s ôsmimi lyžicami;

ôsmy vojak (radová číslovka **ôsmy**):

všetkých (v poradí) **ôsmych** vojakov vybrali (t. j. každého ôsmeho). *Vybrali všetkých ôsmich* by znamenalo, že ich bolo spolu *osem* (opäť základná číslovka!).

Napokon ešte jedna chybička je na čelnej strane balíčka: *cukor s ethylvanilínom* — má byť správne napísané jednoducho: *s etylvanilínom (t,* nie *th).* V cudzích slovách gréckeho pôvodu nepíšeme (ani nevyslovujeme) v slovenčine aspirované spoluhlásky. Píšeme vždy *etyl, estét, ester, polyester, etika, etiketa, bután, butylén* atď. Keďže ide o výrobok, pri ktorom sa neudáva podrobná chemická charakteristika

(aká býva napr. pri minerálnych vodách), nazdávame sa, že údaj *s ethylvanilínom* je nadbytočný.

Keď sa obraciame na Váš podnik s takýmto listom, dúfame, že sa stretneme u Vás s porozumením a že budeme mať na trhu čoskoro vanilkový cukor v novom balení a so správne napísaným textom.

M. Ivanová-Šalingová

Žiadam od vás, chcem od vás (nie po vás)

Aj v jazyku sa prejavuje módnosť, túžba po exkluzívnosti, úsilie upútať na seba pozornosť, odlišovať sa od prostredia, vynikať nadeň. Takéto úsilie je v rozpore so skutočnou kultúrou reči, so zachovávaním jej noriem, s prirodzenou zákonitosťou reči, v ktorej sa prejavuje tendencia byť zrozumiteľnou a ustálenou pre mnohé pokolenia. Z túžby po výnimočnosti sa rodí mládežnícky slang pretvárajúci a komoliaci slová. Iným prejavom takýchto snáh je túžba osvojovať si nepotrebné cudzie slová a honosiť sa nimi na každom kroku, blýskať sa s nimi pred obecenstvom a tak upútavať pozornosť.

Niekedy však isté prejavy takéhoto rázu pramenia z nedostatočnej jazykovej kultúry, z nepoznania slovenskej reči a jej normy. Za takýto prípad pokladám úsilie istej časti našej technickej inteligencie vnášať do slovenčiny nenáležitú väzbu slovies *žiadať* a *chcieť* s predložkou *po* so 6. pádom. Často naši inžinieri hovoria aj v škole svojim žiakom: *Čo po vás chcem? Žiadam po vás presnosť.*

Slovenčina nepozná takéto väzby, sú jej cudzie, v reči vzdelaného človeka nemajú miesta. (V českom jazyku väzby *chtíti po někom něco, žádati po někom něco* sú známe, ale zriedkavé, preto nápadné.) Skutočná kultúra človeka sa aj v reči prejavuje zmyslom pre zachovávanie noriem jazyka. Nemali by sme ich porušovať z nevedomosti alebo so zámerom upútavať na seba pozornosť.

V. Uhlár

Ks

SPRÁVY A POSUDKY

Jazyková rubrika v okresných novinách

V novom ročníku (1970) vznikla v okresných novinách *Nitriansky hlas* z podnetu členov Katedry slovenského jazyka a literatúry pri Pedagogickej fakulte v Nitre jazyková rubrika *Hovoríme o slovenčine.*

Cieľ, ktorý rubrika sleduje, vytýčil sa v úvodnom článku: šíriť správne ústne a písomné vyjadrovanie v spisovnej slovenčine, čo chce redakcia dosiahnuť najmä v spolupráci s učiteľmi slovenského jazyka, ale aj so všetkými ostatnými milovníkmi materinskej reči.

Tematicky rubrika *Hovoríme o slovenčine* čerpá z jazykových problémov v Nitrianskom okrese a najmä v samotnej Nitre. Ide v nej o zlepšovanie ústnych i písomných prejavov, preto sa redakcia venuje problémom vyslovnostným, pravopisným, gramatickým i štylistickým. Medzi prvými príspevkami boli články o používaní obyvateľských podstatných mien *Nitran, Vrábľan,* o rozlišovaní názvov ulíc od priezvisk *(Jašíkova ulica,* ale *pani Jašíková),* o výslovnosti slova *diskusia,* o správnom používaní spojenia *ide k rieke* (namiesto nárečového *pri rieku).* Redakcia ráta s príspevkami o jazykovej úrovni oznamov, nápisov, reklám, chce propagovať popularizačné knihy o slovenčine (J. Mistrík, *Slovenčina pre každého,* A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu* atď.), oboznámiť čitateľov s časopisom *Kultúra slova,* upozorňovať na jazykové rubriky v iných novinách ap.

Jazyková rubrika má už ohlas medzi čitateľmi v okrese, ktorí v listoch poukazujú na jazykové nesprávnosti zo svojho okolia, čím chcú podporiť užitočnú snahu.

Členmi redakčnej rady sú doc. PhDr. Š. Krištof, CSc., odb. asistent R. Šiška a odb. asistentka E. Bajzíková.

E. Bajzíková

Dobrá príručka pre priateľov hudby

(Malá encyklopédia hudby, Obzor, Bratislava 1969, 644 str.)

Edícia Malé encyklopedické slovníky obohatila sa lanského roku o ďalšiu príručku. Vydavateľstvo Obzor, ktoré túto sympatickú edíciu pripravuje (posudok o prvom zväzku pozri v 1. ročníku nášho časopisu na str. 357-359), vydalo na počesť 25. výročia Slovenského národného povstania *Malú encyklopédiu hudby.* Adresuje ju veľmi širokému okruhu záujemcov o hudbu od študentov až po odborníkov, teda vlastne všetkým priateľom tejto atraktív-

nej oblasti ľudskej činnosti. Podľa úvodu i záložky je to prvá slovenská hudobná encyklopédia. Takáto publikácia istotne pritiahne pozornosť priateľov hudby a ako prvá svojho druhu aj pozornosť priateľov kultivovaného slovenského slova. Priateľa hudby príručka poteší, lebo v nej nájde informácie o základných pojmoch hudobnej teórie, o domácich i svetových skladateľoch, o hudobných dielach, podujatiach atď. Príručka poteší aj priateľa kultivovaného slova, hoci ten si v spojitosti s jej jazykovou stránkou položí niektoré otázky.

Jedna otázka je, prečo sa v Malej encyklopédii hudby (ďalej MEH) nedodržiava kvantita v slovách *bandonium, bombardon, tibia* (hudobné nástroje), *bicinium* (vokálna skladba) a v iných podobných slovách, keď jazykové príručky už pred vydaním MEH normovali podoby *bandónium, bombardón, tíbia* (pozri príslušné heslá v Slovníku cudzích slov od S. Šalinga, M. Šalingovej, M. Petra, Bratislava 1965) a keď iné slová tohto typu aj MEH uvádza v náležitej podobe (napr. *harmónium, heligón*). Ďalej sa možno spytovať, prečo je Binchois majster francúzskeho *chansonu* (str. 66), keď na str. 549 sa názov piesne s jednoduchou melódiou a rytmom zaznačuje v náležitej podobe *šansón*. Oprávnená je aj otázka, prečo sa slová *jongleur, joculator* nezapisujú podľa výslovnosti, teda v podobe *žonglér, jokulátor* (podoba *žonglér* je už dávno ustálená, hoci v inom význame), prečo sa MEH odchyľuje od ustálenej podoby prídavného mena *neworleanský* (od New Orleans) a používa ho bez dĺžky, napr. na str. 68, 385 a i.

V rozpore s požiadavkami normatívnych príručiek zaznačuje MEH ženské priezviská cudzích speváčok, klaviristiek a iných hudobných umelkýň bez prípony *-ová*. To je prekvapujúce aj preto, lebo mená takých umelkýň, ako je *Fischer Anny* (chýrna maďarská klaviristka), *Fitzgerald Ella* (preslávená černošská speváčka), *Schwarzkopf Elisabeth* (vynikajúca sopranistka zo susedného Rakuska) sme mali možnosť vidieť na plagátoch alebo počuť v rozhlase alebo televízii v náležitej podobe *Anny Fischerová, Ella Fitzgeraldová, Elisabeth Schwarzkopfová*. Podľa toho treba požadovať aj znenie *Sutherlandová Joan* (nie *Sutherland Joan*), *Nilssonová Märta* (nie *Nilsson Märta*) atď. Bez prípony *-ová* podľa Pravidiel slovenského pravopisu zostávajú niekedy cudzie mená, ktorých hlásková podoba je pre Slováka nezvyčajná. Také mená sa potom neskloňujú.

Pri starostlivejšej jazykovej úprave by sa do MEH neboli mohli dostať slová *lyričnosť, poetičnosť* (str. 68), *melodičnosť* (str. 348), *autobiografičnosť* (str. 359) a ďalšie. Sú to abstraktá odvodené od prídavných mien *lyrický, poetický, melodický, autobiografický*, preto v súlade so slovotvornými zákonitosťami slovenčiny treba vyžadovať iba podobu *lyrickosť, poetickosť, melodickosť, autobiografickosť*. Slová *lyrickosť — lyričnosť* sú v takom vzájomnom vzťahu ako dvojica *lyrický — lyričný* (taký tvar by sotva niekto použil).

Pri vydávaní MEH sa mohla využiť príležitosť na vyrovnanie sa s tradičnými hudobnými názvoslovnými problémami. Napr. so synonymickým radom *prodleva, organový bod, zádrž*. Podľa toho, že ani pri jednom termíne niet obmedzujúcej alebo hodnotiacej poznámky (vo výklade hesla *zádrž* sa uvádza čes. ekvivalent *prodleva*), všetky sa pokladajú za primerané. Ale to nie je tak. Podobu *prodleva* nemôžeme akceptovať z hľadiska jazykovej správnosti a variant *organový bod* (kalk z nemeckého *Orgelpunkt*) nevyhovuje z hľadiska motivačnej zreteľnosti názvu. Je to príklad na falošnú motiváciu odborného

termínu. V príručke sa mal zaujať hodnotiaci postoj k dvojiciam typu *fanfárová trúbka — fanfárka.* Druhý výraz sa pociťuje ako prostriedok hudobného slangu. Aj sloveso *premiérovať* napr. vo vete *Premiéroval mnoho slovenských organových skladieb* (str. 283) patrí do hudobného slangu, nie do spisovného prejavu. (Divadlo, rozhlas, televízia *nepremiérujú,* ale *uvádzajú premiéry.)*

V pozorne upravenom texte nemá miesto výraz *ukáznená sila* (str. 77). V zmysle bežnej apretátorskej praxe však nemôžeme tento výraz previesť do podoby *disciplinovaná sila.* V príslušnom kontexte sa vari mohlo použiť abstraktum *disciplinovanosť.*

V predslove vedeckého redaktora MEH sme sa dočítali, že rukopis vznikol vo veľmi krátkom čase. Z toho sa dá usúdiť, že na jazykovú úpravu inak dobrého textu veľa času neostalo, a tak sa priateľ jazykovej kultúry poteší tejto sympatickej knižke, ale s naznačenými výhradami.

I. Masár

Bilingvizmus pedagogického časopisu Komenský

České Ministerstvo školstva vydáva v Štátnom pedagogickom nakladateľstve v Prahe pre učiteľov 1. — 5. ročníka základnej deväťročnej školy časopis *Komenský.* Zvláštnosťou časopisu je bilingvizmus. Popri prevažnej väčšine českých príspevkov nájdeme v každom čísle časopisu (vychádza desaťkrát do roka paralelne podľa organizácie školského roka) i jeden-dva príspevky v slovenčine. Hlavnou náplňou časopisu sú informácie o metodických a didaktických problémoch z jednotlivých vedných disciplín, ktoré sa v 1. — 5. ročníku ZDŠ vyučujú, takže časopis je dobrým pomocníkom učiteľov spomenutých ročníkov ZDŠ v zložitom pedagogickom procese. Časopis má i bohatú tradíciu. V školskom roku 1969—70 sa registruje už jeho 94. ročník.

Pri čítaní slovenských príspevkov prvého a druhého čísla 94. ročníka časopisu Komenský (september 1969, október 1969) sme do značnej miery boli sklamaní ich jazykovou úrovňou. Poznamenávame, že časopis vo vydavateľských údajoch uvádza i slovenskú redakciu časopisu s menami členov slovenskej redakčnej rady.

V prvom čísle 94. ročníka (september 1969) sú na stránkach 36—42 uverejnené dva slovenské príspevky *(Ako využívať moderné učebné pomôcky na školách s oddeleniami* a *Z histórie vzdelávania učiteľov ľudových škôl)* a v druhom čísle 94. ročníka (október 1969) je na stranách 70—75 uverejnený jediný slovenský príspevok *(Odstraňovanie rečovej vady(!) na základe vlastnej skúsenosti).*

Najviac chýb sme zaregistrovali v neprimeraných štylistických a syntaktických väzbách (v zátvorke uvádzame stranu), napr.: *Využila som tejto príležitosti...* (71); *V škole som niečo podobného nevybadala* (71); *V tomto prostredí sa jej nedostane potrebnej pomoci* (72); *Väčšieho úspechu som dosiahla* (74); *Kládli sme maličeк pod jazyk, aby sme docielili patričnej vibrácie...*

(74). Z uvedených citátov vidíme, že ide o chyby vo väzbe, na ktoré sa v súčasnosti často poukazuje, no predsa sa opakujú. Slovesá *využiť, nevybadať, nedostať, dosiahnuť, docieliť* v spisovnej slovenčine vyžadujú väzbu s akuzatívom, a nie s genitívom, teda *využiť túto príležitosť, nevybadať niečo podobné, nedostať potrebnú pomoc, dosiahnuť väčší úspech, docieliť patričnú vibráciu.*

Násilne pôsobí na čitateľa vyjadrenie *zvoliť k rozdávaniu alebo zbieraniu* vo vete: *Že som zvolila práve Marienku k rozdávaniu alebo zbieraniu zošitov, som deťom zdôvodnila...* (72). Štylisticky primeranejšia by bola veta napr. v tejto podobe: *Že som zvolila práve Marienku rozdávať alebo zbierať zošity..*

Násilne pôsobia i pasívne konštrukcie *Bolo ale podávané a ukazované* (rozumej učivo) *vždy tak, aby šesťročné dieťa vedelo...*" (73). Štylizácia *Podávali a ukazovali sme vždy tak...* je primeranejšia.

Veľa sa už na rozličných miestach (napr. aj v KS) písalo o tom, že majú z predmetových slovies *začať — začínať* a *končiť* vzniknúť stavové slovesá, teda také, ktorých činnosť sa uskutočňuje na podmete, treba k nim v spisovnej slovenčine pridať zvratné zámeno *sa*. Z toho dôvodu vo vetách *V prvých desaťročiach ústavu začínal sa školský rok v novembri a končil v druhej polovici augusta* (39); *Vyučovanie započalo* (správnejšie *začalo sa*) *s veľkými ťažkosťami* (40) slovesá *končiť* a *započať* (správnejšie *začať*) mali mať zvratnú podobu *končiť sa* a *začať sa*, pretože sa používajú vo význame stavových slovies.

Vo viacerých prípadoch nie je primeraný ani výber jazykových prostriedkov. Koľkokrát sa už zdôrazňovalo (napr. KS 3, 1969, str. 209), že v spisovnej slovenčine namiesto *zahájiť školský rok* (70) hovoríme *otvoriť, začať školský rok*. Preto aj namiesto dejového podstatného mena *zahájenie školského roku* treba používať dejové substatntívum *otvorenie/začatie školského roku.*

Na pomenovanie školy s malým počtom tried, v ktorých je spojených niekoľko ročníkov, ustálil sa v našej školskej terminológii termín *málotriedka, málotriedny*, a nie termín *menejtriedka, menejtriedny* (37). Učiteľ vyučujúci na málotriednej škole je *málotriedkár* (porušuje sa tu zákon o rytmickom krátení — porov. typ *sviečkár*), a nie *menejtriedkar* (37). V spisovnej slovenčine sú slová *neodvislý, neodvislosť* nesprávne, za správne pokladáme len prídavné meno *nezávislý* a z neho utvorené podstatné meno *nezávislosť*, napr. *vzniklo nezávislé* (nie *neodvislé*) *semenisko* (41). Ako zastarané treba v súčasnej spisovnej slovenčine hodnotiť i slová *ukázniť, ukáznený* (70) a namiesto nich treba používať slová *zdisciplinovať, disciplinovaný*. Namiesto príslovky *spoloviny* (70) treba používať príslovku *spolovice*. Spojka *nakoľko* (70) pôsobí ako knižné slovo, nahrádzame ju spojkami *pretože, keďže, lebo*, napr.: *Vada (!) bola odstránená, pretože* (nie *nakoľko*) *žiak v predškolskom veku navštevoval logopedickú poradňu.* Ako príslovka sa však *nakoľko* v súčasnej slovenčine používa bežne. Za nespisovné treba pokladať i slová *kľudný, nekľudný, kľudne, nekľudne;* namiesto nich treba používať výrazy *pokojný, tichý, nepokojný.* Prostredie môže byť *nepokojné*, a nie *nekľudné* (75). V spisovnej slovenčine niet predložky *behom*, jestvuje len príslovka *behom (pustil sa behom do mesta).* Predložku *behom* zastupuje predložka *za, cez, počas*, napr. *počas dvoch me-*

siacov, za dva mesiace, cez dva mesiace, a nie *behom dvoch mesiacov* (75). Na tej istej strane sa spomínajú slová so „zhlukami" spoluhlások. Ustálilo sa vyjadrenie *zoskupenie/skupina spoluhlások.* Druhý stupeň od prídavného mena *pekný* a príslovky *pekne* má podobu *krajší, krajšie.* Podoba *peknejší, peknejšie* (75) je nárečová. Namiesto predložky *pre* vo vete *Oznámila som začiatok vyučovania pre budúci deň* (70) bolo treba použiť predložku *na,* teda *na budúci deň.*

Chyby sú aj v kvantite, napr. *prevážna* (37) n. *prevažná, učinkovať (39) n. účinkovať, bolo by žiaduce* nam. *bolo by žiadúce* (72).

V príspevkoch sa často zamieňajú v slovách spoluhlásky *l — ľ,* napr.: *k ďalším* (40) n. *k ďalším, v šľabikári* (72) n. *v šlabikári, ľubovolne* (73) n. *ľubovoľne, čelustnom* n. *čeľustnom* (71).

Často sa neoddeľujú čiarkou vety a viacnásobné vetné členy, napr.: *Jednotlivé predmety na semenisku(,) ako aj na gymnáziu sa vyučovali...* (42). — *Roky druhej svetovej vojny (,) ako aj povojnové...* (40). — *Každé cvičenie trvalo len kratučkú chvíľku (,) 3—5 minút* (72). — *Kládli sme maličeк pod jazyk, aby sme docielili patričnej vibrácie* — správ. *patričnú vibráciu — (,) ale nadarmo* (74). — *Tieto návštevy sú veľmi prospešné ako pre žiakov (,) tak pre učiteľa* (70).

Niekoľko našich poznámok ukazuje, že s jazykovou úrovňou slovenských príspevkov didaktického a pedagogického i metodického časopisu *Komenský* sa nemôžeme uspokojiť. Na veci nič nemení, že ide o časopis bilingvistický, v ktorom je pomerne málo slovenských príspevkov. Naše poznámky netreba teda chápať ako zastrašujúce, pretože našou snahou je pomôcť slovenskej redakcii i prispievateľom v ich zodpovednej práci.

J. Jacko

SPYTOVALI STE SA

Účtovný doklad. — Mestská správa kín v Košiciach: „Prosíme Vás o oznámenie, či prídavné meno *účtovný,* napríklad v spojení *účtovný doklad,* treba písať s dlhým začiatočným *ú* alebo s krátkym *u.* Máme spor o tom, či prídavné meno *účtovný* je odvodené od podstatného mena *účtáreň* alebo od podstatného mena *účtovník.*"

Prídavné meno *účtovný* (napr. v spojeniach *účtovná kniha, účtovný doklad, účtovná položka, účtovná evidencia, účtovná kontrola, účtovná uzávierka* a i.) vyslovujeme a píšeme s dlhým *ú.* Takto ho zaznamenávajú *Pravidlá slovenského pravopisu* (pri slove *účet)* i *Slovník slovenského jazyka* (ako samostatné heslo).

Prídavné meno *účtovný* nie je odvodené od podstatného mena *učtáreň* ani od podstatného mena *účtovník*, ale od slovesa *účtovať*, ktoré je zasa odvodené od podstatného mena *účet*. Od slovesa *účtovať* je utvorené aj podstatné meno *účtovník*, a to príponou *-ník*. Podstatné meno *učtáreň* sa utvorilo od základu podstatného mena *účet (účt-)* príponou *-áreň* a skrátením dlhého *ú* v základe. Pred príponou *-áreň/-iareň* sa totiž v niektorých slovách skracuje predchádzajúca dlhá slabika, resp. tvoria sa od tej podoby slovného základu, ktorá má krátku slabiku (porov. napr. *hvezdáreň, lekáreň, vináreň, brusiareň, čitáreň, pisáreň, pekáreň, plaváreň, udiareň, betonáreň, dusikáreň, hlinikáreň, kyslikáreň*, resp. *koniareň, stoláreň, chlebáreň*). Častejšie sa však pred príponou *-áreň/-iareň* zachováva dlhá slabika (porov. napr. *lúpáreň, súkáreň, cievkáreň, mliekáreň, sviečkáreň, triediareň, zlieváreň, lahôdkáreň, obliekáreň, prevádzkáreň* a i.).

Prídavné meno *účtovný* má na začiatku dlhé *ú* v zhode so slovesom *účtovať*, od ktorého sa utvorilo príponou *-ný*. Podobné prídavné mená sa tvoria aj od iných slovies na *-ovať*, a to tak, že sa prípona *-ný* pripája k slovesnému základu zakončenému na *-ov-*. Napr.: *bojovať — bojovný, cestovať — cestovný, ďakovať — ďakovný, hodovať — hodovný, pracovať — pracovný, putovať — putovný, varovať — varovný, milovať* (mier, pokoj, slobodu a pod.) — *mierumilovný, pokojamilovný, slobodymilovný* a pod.

V prídavných menách so slovotvornou príponou *-ný* sa pravidelne zachovávajú dlhé slabiky toho slova, od ktorého je dané prídavné meno na *-ný* utvorené. Uvedieme aspoň niekoľko príkladov s takým rozložením dlhých a krátkych slabík, aké má adjektívum *účtovný* (— ∪ —): *národ — národný, nájom — nájomný, úder — úderný, účel — účelný, útok, útočiť — útočný, závod — závodný, výživa — výživný, zábava — zábavný, záhada — záhadný, záhuba — záhubný, záruka — záručný, údolie — údolný, územie — územný, zázemie — zázemný* . . .

Skutočnosti, ktoré sme uviedli, jednoznačne svedčia o tom, že dlhé *ú* na začiatku prídavného mena *účtovný* je ústrojné a náležité.

Š. Peciar

Kubikačné tabuľky? — Ing. Cyril Valašťan, Martin: „Dostala sa mi do rúk korektúra tabuliek na meranie dreva v kubických mierach. Autor ich pomenoval *kubikačné tabuľky*, ale mne sa to nevidí správne. Domnievam sa, že podľa názvu *logaritmické tabuľky* mala by sa chystaná príručka volať *Kubické tabuľky*. Najviac sa mi však páči opis *tabuľky na kubické meranie drevnej hmoty*."

Pisateľ postrehol, že v názve *kubikačné tabuľky* čosi nie je v poriadku. Zrejme ho v ňom zaráža prídavné meno *kubikačný*. Takéto adjektívum predpokladá jestvovanie podstatného mena *kubikácia*, a to sa nepoužíva, resp. sme ho v našich príručkách nenašli. Meranie kubického objemu niečoho označujeme odborným výrazom *kubikovať* (i *kubikovanie*). Zo slovesa *kubikovať* sa celkom pravidelne môže utvoriť prídavné meno príponou *-ací*, t. j. podoba *kubikovací*. Toto prídavné meno sa malo použiť aj v názve pripravovanej príručky, ktorá by sa podľa toho mala volať *Kubikovacie tabuľky*. Takýto názov vyhovuje z jazykovej stránky a ako sme zistili v Slovenskom lesníckom ter-

minologickom slovníku (Bratislava 1969, 107), v lesníckej praxi je živý názov i reália. Kubíkovacie tabuľky sa používajú na zistenie hmoty zoťatého dreva; udávajú objem guľatiny podľa jej dĺžky a strednej hrúbky. V Slovenskom lesníckom terminologickom slovníku sa okrem toho výslovne upozorňuje na nesprávnosť podoby *kubičné tabuľky* a *kubírovacie tabuľky*.

Prídavné meno na *-ací* uprednostňujeme v termíne *kubikovacie tabuľky* preto, lebo ním sa najprimeranejšie vyjadruje význam „slúžiaci na kubikovanie, pomáhajúci pri kubikovaní". Vo všeobecnosti sa prídavnými menami na *-ací* vyjadruje práve význam „slúžiaci na niečo, pomáhajúci v niečom, pri niečom". Ukazuje sa to napr. z názvov *krycia farba, mycí prášok, bicí nástroj, žuvací sval, hrací poriadok, sklápacie sedadlo, oznamovací prostriedok* atď. Sem patria aj také dvojslovné pomenovania, pri ktorých sa vo funkcii prídavného mena na *-ací* používa príčastie prítomné, napr. *holiace mydlo, žeraviaca elektróda, páliaca pec* a i.

I. Masár

Distribúcia pätnásťročných? — Naša čitateľka E. O. z Bratislavy nám napísala, že vo Večerníku z 9. marca 1970 sa stretla so spojením *má sa začať distribúcia pätnásťročných*. Toto spojenie sa jej nepozdáva a spytuje sa na náš názor.

Vyhľadali sme si príslušné číslo Večerníka a skutočne sme tam našli túto vetu: *Žiak je pred skončením povinnej školskej dochádzky a v ½ roku sa má začať distribúcia pätnásťročných, či pokračovať ďalej v štúdiu, alebo ich zaradiť do učňovského pomeru, alebo majú nastúpiť už do pracovného pomeru.*" (Vetu citujeme aj s chybami). Naša čitateľka má pravdu, spojenie „distribúcia pätnásťročných" sa ani nám nepáči. Nazreli sme do Slovníka slovenského jazyka, aby sme si zistili význam slov *distribúcia* a *distribuovať*. Tu sme sa dozvedeli, že *distribúcia* je „rozdeľovanie, rozdelenie tovaru do maloobchodu, medzi spotrebiteľov", napr. *distribúcia zeleniny, múky, kníh, časopisov* a pod. *Distribuovať* zasa značí „rozdeľovať, rozdeliť tovar, výrobky", napr. *distribuovať topánky, odevy* atď. Podobne sa tieto slová vykladajú aj v Slovníku cudzích slov (SPN, Bratislava 1965). Ako teda vidieť, nikde sa nevraví o distribúcii ľudí. Nie, slová *distribúcia* a *distribuovať* nie sú nesprávne, iba ich použitie v spojitosti s ľuďmi je štýlovo neprimerané a spoločensky nevhodné. Lebo ak hovoríme o distribúcii ľudí, o distribúcii pätnásťročných mladých ľudí, kladieme ich na úroveň čohosi neživého, na úroveň akéhosi tovaru, s ktorým možno ľubovoľne narábať. Ide tu o zníženie človeka, a neváhame povedať jeho dôstojnosti, na úroveň obyčajného predmetu. Z celého spojenia *distribúcia pätnásťročných* dýcha akási skostnatená byrokracia, kde je človek iba čosi, s čím možno voľne manipulovať. A to veru nie je dobrý prístup k človeku.

Skutočnosť, ktorú označuje spojenie *distribúcia pätnásťročných*, možno predsa vyjadriť oveľa ľudskejšie a aj štýlovo primeranejšie a spoločensky vhodnejšie. Napr. takto: *Cez polrok sa má rozhodnúť, či budú pätnásťroční pokračovať v štúdiu, alebo sa zaradia do učňovského pomeru, alebo nastúpia do pracovného pomeru.*

Na záver by sme ešte chceli upozorniť, že pre každý jazykový prejav platí to, čo sa hovorí v Tézach o slovenčine: Úroveň jazykového prejavu sa meria jednak jazykovou správnosťou, jednak štýlovou primeranosťou a jednak spoločenskou vhodnosťou použitých jazykových prostriedkov. V našom prípade sa autor článku dopustil priestupku proti štýlovej primeranosti i proti spoločenskej vhodnosti použitého jazykového prostriedku.

Š. Michalus

Fotopický, či fotoptický? — Nedávno sa nás pracovníci Ústavu stavebníctva a architektúry SAV telefonicky opýtali, akú podobu bude mať prídavné meno od podstatného mena *fotopsia; fotopický*, či *fotoptický*.

Bežné príručky, napr. *Slovník slovenského jazyka*, *Slovník cudzích slov* od Šalinga, Šalingovej a Petra (SPN 1965), prídavné meno od podstatného mena *fotopsia* nezaznamenávajú. Citovaný Slovník cudzích slov zaznačuje len podstatné meno *fotopsia* s týmto vysvetlením: lek. vnímanie neskutočných svetelných javov pri očnej chorobe. To isté vysvetlenie podáva aj SSJ.

Keďže ani jedna z dostupných príručiek nezaznamenáva podobu prídavného mena od slova *fotopsia*, hľadali sme rovnako zakončené slová gréckeho alebo latinského pôvodu. SSJ uvádza slovo *dyspepsia* s prídavným menom *dyspeptický*, *eklampsia* s prídavným menom *eklamptický* a *epilepsia* s prídavným menom *epileptický*. Tu si môžeme všimnúť, že vo všetkých troch prípadoch dochádza k alternácii *s/t*.

J. Horecký v *Slovotvornej sústave slovenčiny* (SAV 1959) uvádza, že pri tvorení vzťahových prídavných mien príponou *-icky* odvodených od gréckych alebo latinských podstatných mien zakončených na *-a* alebo *-ia* toto zakončenie odpadá, pričom nastáva alternácia, napr. *teokracia — teokratický, extáza — extatický, genéza — genetický*. To isté pravidlo môžeme uplatniť aj pri tvorení prídavných mien odvodených od podstatných mien zakončených na *-a, -ia*, pred ktorými sú spoluhlásky *-s-* a *-x-*, napríklad: *elipsa — eliptický, skepsa, — skeptický, synopsa — synoptický; kachexia — kachektický, epilepsia — epileptický*.

Podľa toho, čo sme tu uviedli, z variantov *fotopický, fotoptický* správna je iba podoba *fotoptický*, teda s alternáciou *s/t*. Podobne budeme tvoriť vzťahové prídavné mená odvodené od iných gréckych a latinských slov zakončených na *-psia*, napríklad *autopsia — autoptický, biopsia — bioptický, eupepsia — eupeptický, fonopsia — fonoptický, hydropsia — hydroptický, nekropsia — nekroptický, polydypsia — polydyptický, synapsia — synaptický, zoopsia — zooptický* a podobne.

M. Považay

Zmetenec, zmetanec? — Tomáš Murajda, Drieňov, okr. Prešov: „V knihe L. Gešajovského Praktický včelár je na str. 214 veta *Zmetenec je umelý roj, ktorý získavame zmetávaním včiel*. Nebol by správnejší výraz *zmetanec?* Vieme totiž, že včely zmetávame viacerými pohybmi. Keď zmetieme iba raz, nemôže vzniknúť umelý roj."

Zo slovotvorného hľadiska a teda i z hľadiska jazykovej správnosti je náležitá podoba *zmetenec* i *zmetanec*. Prvá je utvorená príponou *-ec* od trpného príčastia dokonavého slovesa *zmiesť (zmetený - zmetenec)*, druhá od takého istého tvaru nedokonavého slovesa *zmetať (zmetaný — zmetanec)*. Medzi dvojicou slovies *zmiesť — zmetať* je síce vidový rozdiel, ale podstatné mená *zmetenec — zmetanec* sa chápu ako výsledok (produkt) istej činnosti bez ohľadu na to, koľko ráz sa táto činnosť opakovala, resp. bez ohľadu na to, či je odvodzovací základ dokonavé alebo nedokonavé sloveso. Dá sa to ukázať aj na iných príkladoch, povedzme na dvojici *pletenec — sčítanec*. Slovo *pletenec* (= 1. niečo spletené, zapletené, obyčajne ako vrkoč, 2. pletený koláč) je utvorené od trpného príčastia nedokonavého slovesa *pliesť*, slovo *sčítanec* (číslo, ktoré sa sčituje, pripočítava) je utvorené od trpného príčastia dokonavého slovesa *sčítať*. Slov utvorených podobným postupom nie je málo. Viaceré majú v rozličných odboroch platnosť odborných názvov, napr. *násobenec, delenec, chránenec, odsúdenec, pomätenec, trhanec*, daktoré majú príznak expresívnosti *(zarýpanec, ufúľanec, ufňukanec)*.

Podoba *zmetenec* (= druh umelého roja) je aj v Slovníku slovenského jazyka V, str. 644. Vzhľadom na to, že sa používa aj v odbornej literatúre, neodporúčame namiesto nej nezaužívaný výraz *zmetanec*. V podobných prípadoch sa aplikuje kritérium ustálenosti výrazového prostriedku.

I. Masár

Na úkor presnosti, či na úkor nepresnosti? — Istá vysokoškoláčka z Bratislavy nám telefonovala: „V novinách som čítala vetu *Hráči hrali rýchlo, ale na úkor nepresnosti.* — Mohli by ste vysvetliť pôvod slova *úkor* a jeho význam. Je spojenie *na úkor nepresnosti* správne?

Slovo *úkor* je staré slovanské slovo a je rozšírené takmer vo všetkých slovanských jazykoch. Podľa *Etymologického slovníka jazyka českého* od Holuba a Kopečného bolo známe už v staroslovienčine v podobe *ukor* a malo význam „pohana". V ruštine má slovo *ukor* význam „výčitka", v poľštine *ukorzyć* má význam „pokoriť". V spisovnej slovenčine sa dnes podstatné meno *úkor* používa obyčajne len v ustálenom spojení *na úkor niečoho* a má význam „na škodu, na ujmu". V lístkovom materiáli Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra je veľa dokladov na spojenie *na úkor* aj zo staršej aj z novšej slovenskej literatúry, napr.: *Pamäť a fantázia rozvíjajú sa, a to na úkor prirodzeného rozsudku a rozumu.* (Kuk.) *Ja ti nedovolím celé noci v banke tráviť na úkor tvojho zdravia.* (Taj.) *I tam, v oravskej Tesle, vzdialený od svojich drahých, blízkych a spolupracovníkov, mnoho ráz i na úkor osobného odpočinku si vedel pracovať neúnavne a s nadšením.* (Johanides)

Príklady, ktoré sme uviedli z lístkovej kartotéky, ukazujú, že vo vete *Hráči hrali rýchlo, ale na úkor nepresnosti* sa nevhodne použilo podstatné meno *nepresnosť*. Namiesto neho malo byť podstatné meno *presnosť*, lebo rýchlosť bola na ujmu, na škodu presnosti, teda aj na úkor presnosti.

Slovo *úkor* sa dnes zvyčajne používa iba v spojení *na úkor niekoho* alebo *niečoho*, napríklad: *na úkor ľudu, na úkor rodiny, na úkor správnosti, na úkor akosti, na úkor kvality, na úkor zrozumiteľnosti* a podobne.

M. Považay

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 4, 1970, číslo 6.

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970.

Cena Kčs 3,—.